



*Svenska och finska ryor*

UTSTÄLLNING I

NORDISKA MUSEET 1940



Rya är den svenska folkliga benämningen på ett täcke med lång lugg (nock) vävt i flossateknik. Ursprungligen vävdes det för att ersätta fällen. Väven har ju många fördelar framför skinnet, den är slitstarkare och går att tvätta. Sjäva idén har både en hög ålder och en vid spridning. Därpå tyder fynd av flossade mantlar och mössor c:a 3.000 år gamla i danska bronsåldersgravar samt bruket av flossade mantlar i nutiden bland herdefolk på flera håll i Europa.

Man vet att i Sverige användes ryan jämte fällen som täcke intill 1500-talets slut, men då började den, först hos de högre klasserna, utträngas av det vadderade täcket. Bönderna i vissa konservativa landsändar, i Södra Bohuslän, på Öland och i Uppland, vävde och använde dock ryor ända fram mot 1800-talets slut. Ryan hörde även länge till soldaternas och båtsmännens reglementerade utrustning. Båtsmansförordningen nämner den så sent som 1816. Längst användes den av ostkustfiskarna. I båten var den bättre än fällen, som blev styv av vatten.

Vid bäddningen vändes luggen neråt för värmens skull. Den släta sidan, som numera betraktas som baksidan, var således den egentliga skådesidan. I ålderdomliga ryor äro också både mönster, initialer och årtal avsedda att ses från den släta sidan och hopskarvningen av våderna är gjord med tanke på att den släta sidan skall vara snyggast.

Så länge ryan förblev uteslutande en bruksartikel, var mönstringen av nocken enkel, ofta nyckfull och litet tillfällig. Ullens naturliga färger, vitt, brunsvart och grått spelade största rollen. En typ känd sedan 1500-talet och som sedan dess vävts nästan oförändrad, är den helvita ryan med endast en bård vid ena kortsidan markerande huvud- och fotända vid bäddningen. Skönheten hos dessa

gamla enkla ryor ligger i materialet. Den inhemska får-  
rasen, som nu är mycket sällsynt, har en lång, rak täckull  
vars glans kan tävla med silkets. Det är den, som i regel  
använts till ryenock, medan den fina, mjuka bottenullen  
spanns till vadmal.

Det som här sagts gäller ryan i dess ursprungliga funk-  
tion, som ersättare för fällen. Omkring år 1700 får ryan  
emellertid en ny blomstringsperiod. Den uppstår i en ny,  
mera mode- än nyttobetonad form. Barocken älskade  
storblommiga stoffer av olika slag, broderier, brokader  
och tryckt schagg. Borgarna i städerna och stånds personer  
på landsbygden imiterade dessa så gott sig göra lät i  
ryateknik, som man ju kände till förut, och vävde prakt-  
fulla paradtäcken endast avsedda till prydnad. Modet  
spred sig från trakten av Stockholm via Uppland före-  
trädesvis norrut. I hem, där man inte hade tillgång till  
andra förebilder, plockade man ihop märkdukarnas kors-  
stygnsmonster. Bönderna, särskilt i Norrland, vävde sig  
snart sådana elegantare ryor, men mönstren undergå där-  
vid den geometriserings- och stiliseringsprocess, som är så  
vanlig i all folkkonst inte minst den textila. Särskilt i  
Uppland, Jämtland och Ångermanland har på detta sätt  
uppstått starkt bygdepräglade mönster.

Denna norrlänningarnas svaghet för det nymodiga och  
herrskaflika utnyttjades på ett synnerligen smart sätt av  
västgötaknallarna, som saluförde en typ dussintillverkade  
ryor, som lätt särskiljas från den egentliga hemslöjden.

Ganska anmärkningsvärt är att de svenska ryorna  
rönt så litet inflytande från de orientaliska mattorna, då  
ju tekniken är densamma och mönstren lätt överflyttade.  
Endast i Bohuslän spåras en direkt påverkan.

Finlands ryor äro ju med rätta berömda för sin skön-  
het. Även där ha de varit högtidstücken för bädden. I  
Älgskyttarna talar Runeberg om hur »den blomstrande  
dottern med ståt inbragte till täcke ryan, som fordom

blev vävd för de fromma föräldrarnas brudsäng». De rikmönstrade ryorna äro där i högre grad genuint folkliga. Deras mönster ha rönt påverkan mera direkt österifrån, medan de svenska påverkats av vår mot Väst-europa orienterade högreståndskultur.

Ryans historia har blivit i huvudsak klarlagd av framför andra två svenska forskare, Axel Nilsson och Vivi Sylwan. Ännu återstå dock ett par frågor av stort intresse. Den enkla slitryan visar sig genom arkivuppgifter och bevarade exemplar ha varit allmän i södra Sverige upp till Bergslagen och Gästrikland. Norr därom tycks bruket att i vardagslag sova under en rya vara mera tillfälligt, medan prydnadsryorna förekomma i hela Norrland. Spridda uppgifter tyda emellertid på, att den muntliga traditionen här skulle kunna ge besked, som jämförda med arkivuppgifterna bleve till ovärderlig nytta. En annan öppen fråga, som skulle kunna belysa ryans spridningsvägar, är, huruvida husarregementena under någon period använt sadeltäcken liknande ryor. Slutligen är det ganska uppenbart, att många av de allra elegantaste prydnadsryorna, särskilt många daterade 1740—50-talen, inte äro egentlig hemslöjd, utan att någonstans har funnits en mera manufakturmässig tillverkning. Varje uppgift om var man förr kunde köpa eller beställa ryor är därför utomordentligt välkommen. Den kan visa sig bli en ledtråd, när det gäller att finna även ett så tidigt tillverkningscentrum.